

es - Şafîye
181541

شافیه

311 - 312

زهران، ص ۵۴، ۵۶). همچنین، جدیدترین چاپ کتاب با تصحیح صالح عبدالعظیم شاعر در ۲۰۱۰/۱۴۳۱ در قاهره منتشر شده است.

ظاهراً ابن حاجب بر کتاب خود شرحی نیز نگاشته بوده است (حاجی خلیفه؛ بروکلیمان، همانجاها). شارحان بسیاری نیز شافیه را شرح کرده‌اند از جمله رضی‌الدین استرآبادی*، فخرالدین جازتودی، رکن‌الدین حسن استرآبادی، عبدالله بن محمد حسینی معروف به نقره‌کار، نظام اعرج نیشابوری* مشهور به شرح‌النظام و ابن‌هشام* (حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۰۲۰-۱۰۲۲؛ برای نامهای دیگر شارحان به بغدادی، ج ۲، ستون ۳۸؛ شوکانی، ص ۵۹۰؛ بروکلیمان، ج ۵، ص ۳۲۷-۳۳۱؛ آقابزرگ طهرانی، ج ۱۳، ص ۳۱۳-۳۱۴؛ درایستی، ج ۱۹، ص ۸۹۵-۹۳۰). جامع‌ترین شرح بر شافیه از رضی‌الدین استرآبادی است. عبدالقادرین عمر بغدادی* اشعار شرح شافیه رضی‌الدین را به‌طور کامل شرح کرده است (برای تفصیل به رضی‌الدین استرآبادی*). بر شرحهای شافیه نیز حواشی متعددی نگاشته شده است (حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۰۲۱).

چندین شرح به فارسی نیز بر شافیه نگاشته شده و در سالهای ۱۲۶۸، ۱۲۷۸ و ۱۳۰۲ به ترتیب در تهران، کانیپور و استانبول چاپ سنگی شده است (بروکلیمان، ج ۵، ص ۳۳۰-۳۳۱). برخی از شارحان، از جمله رضی‌الدین استرآبادی (قسم ۱، ص ۷۴-۷۶، ۱۰۰، جزء ۳، ص ۱۵۲) و رکن‌الدین حسن استرآبادی (ج ۱، ص ۱۷۳، ج ۲، ص ۹۸۲) ایراداتی نیز بر گفته‌های ابن حاجب گرفته‌اند. شافیه به ترکی نیز ترجمه شده است (حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۰۲۲)، برخی نیز آن را به نظم کشیده‌اند از جمله ابن‌حسام کرمانی که آن را به شکل نائیه به نظم کشیده و سپس شرح کرده است (بروکلیمان، ج ۲، ستون ۱۰۲۱-۱۰۲۲؛ بروکلیمان، ج ۵، ص ۳۳۱-۳۳۲).

این کتاب و شروح آن، به‌ویژه شرح‌النظام، در حوزه‌های علمیه ایران و مدارس عثمانی و دیگر بلاد اسلامی به‌عنوان کتاب درسی تدریس می‌شده است (تنکابنی، ص ۳۹-۴۰؛ د.ا.د.ترک، همانجا).

منابع: آقابزرگ طهرانی؛ ابن‌حاجب، شافیه ابن‌الحاجب فی ضوء الدرر اللغوی الحدیث، چاپ بدرای زهران، [بی‌جا: بی‌تا، بی‌تا]؛ همو، الکافیة فی علم النحو، و الشافیة فی علمی التصریف و الخط، چاپ صالح عبدالعظیم شاعر، قاهره ۲۰۱۰/۱۴۳۱؛ حسن‌بن محمد استرآبادی، کتاب شرح شافیه ابن‌الحاجب فی علم الصرف، چاپ عبدالمقصود محمد عبدالمقصود، قاهره ۲۰۰۴/۱۴۲۵؛ کارل بروکلیمان، تاریخ الادب

شافیه، از متون مشهور آموزشی در علم صرف / تصریف تألیف ابن‌حاجب دانشمند و ادیب قرن هفتم. نام کتاب به شکلهای الشافیة / شافیة فی التصریف نیز آمده است (حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۰۲۰؛ یوسف الیان سرکیس، ج ۱، ستون ۷۱). بنا بر نقل ابن‌حاجب* (چاپ صالح عبدالعظیم شاعر، ص ۵۹) پس از نگارش الکافیة از او خواسته شد که مقدمه‌ای در باب تصریف و خط بنویسد. گفته شده که شافیه بر خلاصه‌ای از مطالب کتاب* سیویه* و المفصل زمخشری* نیز مشتمل است (همان، چاپ بدرای زهران، ص ۴). شافیه با وجود کمی حجم شامل نکات دقیق عربی است (جاربردی، ص [۱]). موضوعات مهم کتاب اینهاست: تعریف تصریف، میزان صرفی کلمات، بناهای اسم و فعل، ماضی، مضارع، صفت مشبّه، مصدر و انواع آن، اسم مژه، اسم زمان و مکان، اسم آلت، تصغیر*، نسبت*، جمع، وقف، مقصور و ممدود، إمالة، تخفیف همزه*، إعلال*، إبدال، ادغام* و حذف*. از نکات جالب توجه در کتاب، آوردن مسائلی برای تمرین درباره تشخیص وزن کلمات است (بروکلیمان، چاپ صالح عبدالعظیم شاعر، ص ۱۰۰-۱۰۲). از مباحث بخش خط نیز تعریف خط، قوانین رسم‌الخط، قواعد نگارش همزه در کلمات و عبارتهای قرآن کریم و دیگر متون عربی، نگارش الف در آخر اسمها و فعلهاست (بروکلیمان، ص ۱۰۳-۱۰۶). از ویژگیهای کتاب، استشهاد ابن‌حاجب به آیات قرآن (برای نمونه به همان، ص ۹۳، ۹۵، ۱۰۵) و سروده‌های شاعران در مباحث علم تصریف است (برای نمونه به همان، ص ۹۱، ۹۵، ۹۹). گاه ابن‌حاجب برخی از قوانین تصریف را به نظم کشیده است (بروکلیمان، ص ۸۸، مبحث تخفیف همزه). استفاده از مثال در همه مباحث کتاب نیز از دیگر ویژگیهای آن است. مؤلف در نگارش کتاب، دیدگاههای مختلف را ذکر کرده و ضمن گرایش به مکتب بصره تاحدی به مکتب کوفه نیز توجه داشته است (د.ا.د.ترک، ذیل ماده). نسخه‌های خطی کتاب به گفته بروکلیمان (ج ۵، ص ۳۲۷)، خارج از حد شمارش و در بسیاری از کتابخانه‌های دنیا از جمله اروپا موجود است.

این کتاب بارها در مصر، کلکته، کانیپور، آستانه، لکهنو و استانبول چاپ شده است (حاجی زیدان، ج ۲، جزء ۳، ص ۵۴؛ بروکلیمان؛ سرکیس، همانجاها). تعدد نسخه‌های خطی و چاپهای کتاب بیانگر اهمیت آن در علم تصریف است (حاجی زیدان، ج ۱۸، ص ۷۰۰-۷۰۹).

بدرای زهران نیز الشافیة را از روی دو نسخه خطی تصحیح و چاپ کرده است (بروکلیمان، چاپ بدرای

1. Carl Brockmann